

Estetický kód cirkevných piesní

(Tranovského Cithara Sanctorum, 1636)

TIMOTEA VRÁBLOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

„On jediný je naozaj hoden lásky, lebo iba On je naozajstnou dobrotou a krásou, aj všetko v stvoreniach, o čom sa vie, že je naozaj dobré a naozaj krásne a hodné lásky – to je On sám.“

Ján Scotus Eriugena¹

„Nijaká krásna, ktorú si vieme predstaviť, nedosahuje Tvoju tvár. Každá tvár má svoju krásu, ale nie je samou krásou. Ale Tvoja tvár, Pane, je taká krásna, a táto krásna je podobou, vďaka ktorej existujú všetky krásne tvary.“

Mikuláš z Cusy²

Na špecifickosť estetického modelu duchovnej literatúry upozornil už Tichomír Milkin v štúdií *O cirkevnom básnictve*³. Nadviazal pritom na tradičné výklady kresťanskej estetiky. Milkin vo svojej štúdií uvažuje o charakteristických znakoch kresťanstva a hľadá ich spojitosť s literárnou tvorbou. Poukazuje na to, že estetický systém duchovnej literatúry stojí na tom istom základe a na rovnakých princípoch ako samotné kresťanstvo. V ňom je Boh absolútnou krásou, zdrojom i podstatou krásy. Je nielen pôvodcom tvorivej inšpirácie, ale aj jej cieľom. Neodmysliteľnou súčasťou estetického kódu duchovnej tvorby je teda duchovný rozmer a nadprirodzený charakter umeleckého diela. *„Kresťanstvo je nadprirodzené, veď dľa učenia tohože náboženstva, ono pochádza z neba, sám Boh ho zniesol na zem. Ako to už bol Izaiáš predpovedal, sám Boh prišiel a spasil nás. A tento Boh Pilátovi odpovedal, že je jeho kráľovstvo zhora. Preto aj cirkev volá každodenne k svojim veriacim: hore srdcia, tu nemáme stáleho pribytku, naša vlasť je nebo.“*⁴

Súčasnému Európanovi môže pripadať zvláštne, aby uvažoval o nadprirodzenom rozmere umeleckej tvorby a prijal ho za estetický znak. Je to aj kvôli tomu, že naše dnešné estetické vnímanie je hlboko poznačené modernizmom. Uvažujeme v intenciách dualizmu. Ak sa teda v rámci literárnovedného čítania zamýšľame nad duchovnou tvorbou, zvykneme ju posudzovať „racionalisticky“. Otázky transcendentna prenechávame teológom. Obmedzujeme sa na tie aspekty, ktoré sa týkajú problémov dobových poetík, prípadne osvetľujú kultúrnohistorické momenty. V starších historických obdobiach sa však verilo, že estetická kvalita je obsiahnutá aj v duchovnom rozmere diela. Primerané uspo-

¹ Ján Scotus ERIUGENA: De divisione naturae, I, 74 (P. L. 122, c. 520). In: TATARKIEWICZ, Wl.: *Dejiny estetiky II. Stredoveká estetika*. Bratislava: Tatran, 1988, s. 96.

² MIKULÁŠ Z CUSY: De visione Dei, VI. De docta ignorantia, s. 185. In: TATARKIEWICZ, Wl.: *Dejiny estetiky III. Novoveká estetika*. Bratislava: Tatran, 1991, s. 66.

³ MILKIN, T.: O cirkevnom básnictve. In: *Literárne listy*, roč. 8, 1898, č. 3, s. 3.

⁴ MILKIN, T.: Ref. 3.

riadenie vonkajšej formy a obsahu, výrazové prostriedky a tvorivé postupy sa považovali za vonkajší prejav vnútornej harmónie, v akej bol vesmír stvorený. Boh sa označoval za tvorca poriadku, a teda princíp súladu, primeraného usporiadania jednotlivých zložiek diela mal v širšom slova zmysle aj duchovný význam. Verilo sa, že dielo má vplyv nielen na duševný, ale aj na duchovný život prijímateľa.⁵ Aj preto sa pôsobenie, účinky tvorby, individuálny tvorivý akt vždy vnímali v súčinnosti s duchovným životom človeka.

Osobitné miesto v literárnej kultúre mala duchovná poézia. Verilo sa, že môže pomôcť povzniesť človeka do nadmyslovej skutočnosti. Veď básnickými výpoveďami boli aj mnohé biblické texty – žalmy, proroctvá, modlitby, ktoré sa napokon stali vzormi a jednými z najdôležitejších literárnych prameňov pre duchovnú básnickú tvorbu. Ich čítanie prinášalo príjemcovi osobitú skúsenosť, sprostredkovalo mu kontakt s Božím Slovom. Preto sa očakávalo, že aj duchovná poézia, ktorá vychádzala z tejto skúsenosti, bude mať na prijímateľa a na jeho život pozitívny duchovný vplyv. Aj spomínaná Milkinova štúdia potvrdzuje, že dôležitým znakom duchovnej poézie je schopnosť povznášať človeka do prítomnosti Boha.

Osobitným žánrom duchovnej poézie bola piesňová tvorba. V nej sa tento znak stal základným estetickým kritériom. Primárnym cieľom duchovného spevu totiž nie je meditácia venovaná istej náboženskej téme, ale povznesenie človeka do Božej prítomnosti. Naplnenie estetického zážitku nastáva napokon v stretnutí sa s Bohom. Hodnotným materiálom, ktorý sprostredkovať obraz o súvekej predstave o funkciách a poslaní duchovného spevu, sú predhovory ku kancionálom.⁶ Práve oni dokumentujú, že duchovná piesňová tvorba mala iné ambície než zveršovanie náboženských doktrín. Vo svojom prvom vydaní evanjelického kancionála *Cithara Sanctorum* (1636) Juraj Tranovský charakterizoval duchovný spev ako „*počatečné zakoušení života věčného a nějaký obraz jeho*“.⁷ Súvekkú predstavu o poslaní duchovného spevu napokon ilustrujú aj dve biblické mottá, ktoré sa stali akousi „samozrejmovou výbavou“ úvodných komplexov kancionálov: „*A nepopíjajte sa vínem, v ktorom je roztopašnosť, ale buďte naplnení Duchom. Hovorte medzi sebou v žalmoch, hymnách a duchovných piesňach, spievajte a plesajte Pánovi srdcom.*“ (List apoštola Pavla Efezským 5, 18 – 19); „*Slovo Kristovo nech prebýva vo vás bohato; vo všetkej múdrosti učte a napomínajte sa žalmami, hymnami, duchovnými piesňami a vďačne spievajte v srdciach Bohu!*“ (List apoštola Pavla Kolosenským 3, 16). Verilo sa totiž, že pre človeka naplneného Duchom Svätým je spev Pánovi prirodzenosťou. Veď Božia prítomnosť ho naplňa pokojom, radosťou a láskou v takej miere, že ho to prirodzene motivuje k vďačnosti a k chválam.⁸

Formovanie súvekkých predstáv o duchovnom speve by si nepochybne zasluhovalo osobitú pozornosť. V súvislosti s touto štúdiou však postačí, ak si uvedomíme, že pri

⁵ Bližšie o tom pozri WILSON-DICKSON, A.: *The Power of Music*. In: *The Story of Christian Music*. Oxford : Lion Publishers, 1992, s. 9 – 14.

⁶ Bližšie o tom VRÁBLOVÁ, T.: Špecifiká predhovorov ku kancionálom. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská tvorba 15. – 19. storočia*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 461 – 465.

⁷ TRANOVSKÝ, J.: Predhovor. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča : Brewer, 1636.

⁸ Bližšie o tom pozri: KRMAN, D., ml.: Predhovor k tzv. Klejchovmu kancionálu evanjelického (Žitava, 1717). a KOMENSKÝ, J. A.: Predhovor k tzv. Amsterdamskému kancionálu (1659).

interpretácii duchovnej piesňovej tvorby je potrebné zohľadniť aj jej transcendentálny rozmer. Bez neho nemožno spoľahlivo dešifrovať jej estetický kód. Veď *povznášanie človeka do Božej prítomnosti* sa v súvislosti s duchovnou piesňovou tvorbou chápe dokonca ako jedno z kritérií na rozlišovanie jej estetických kvalít. Výstižne sa k tomu vyjadril Štefan Krčméry: „*Miesta, v ktorých cíti sa Boh najintenzívnejšie, sú najkrajšími. Čítanie Boha v nábožnej piesni je jej estetickou mierou. V cirkevnej hymne krása je pocit Boha živého.*“⁹

V tejto štúdii sa nebudeme venovať všetkým žánrom duchovného spevu. Zameriame sa len na cirkevné piesne. Týmto termínom označujem piesne náboženského obsahu s liturgickým poslaním, ktoré ideologicky zjednocujú istú náboženskú skupinu ľudí. Estetické princípy tvorby cirkevných piesní vychádzajú z ich liturgického určenia a úzko súvisia s napĺňaním duchovných potrieb príslušnej kresťanskej komunity.

Pocit Boha živého ako estetický fenomén cirkevných piesní pochádza z viery, že kedykoľvek vstupuje Božia prítomnosť do pozemského sveta, vnáša doň novú, pozitívnu kvalitu, dokonca ho premieňa.¹⁰ Táto premena je pre svet vyslobodením z „väzenia“ pominuteľnosti (porušnosti), ktorému prepadol v dôsledku ľudského hriechu. Verilo sa, že hriech berie ľudskému stvoreniu dôstojnosť a hodnotu, devaluje teda jeho vnútornú krásu. Človek potrebuje byť z neho vyslobodený. K vyslobodeniu dochádza vždy vtedy, keď Boh súdi a odstraňuje zlo, alebo premieňa hriešnika. Tak sa v narušenej harmónii pozemského sveta obnovuje poriadok a nastáva súlad. Ľudia zažívajú vnútornú premenu, prostredníctvom ktorej získavajú slobodu a nadobúdajú novú hodnotu. Sú pozdvihnutí zo svojho pominuteľného (časného) stavu do stavu večnosti; stretávajú sa s nebeskou krásou a dokonalosťou.¹¹ Autori cirkevných piesní sa na túto skúsenosť často odvolávali. Pritom postupovali v súlade s biblickým podaním, dôsledne dbali na to, aby prezentovali taký vzťah s Bohom, aký odkrýva a popisuje *Biblia*.¹²

Príkladom toho sú nasledujúce verše. Boh v nich vystupuje ako tvorca a Pán poriadku na zemi. Ľud v piesni ho oslavuje ako bytosť, ktorá má moc obnovovať harmóniu nebeského kráľovstva v pozemskom svete, i napriek nespravodlivému konaniu ľudí. Za jednoduchým textom piesne sa ukrýva bohatá sieť významových konotácií spätých s biblickým podaním. Táto významová štruktúra sa bežnému príjemcovi, ktorý mal kon-

⁹ KRČMÉRY, Š.: *Zo slovenskej hymnologie I*. Lipt. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1936, s. 83.

¹⁰ V mnohých biblických textoch je prítomnosť Božia označovaná ako Božia sláva. Napríklad sa uvádza, že keď sa učeníci stretli s Ježišovou slávou, uverili. (Evanjelium podľa apoštola Jána 2, 11). Na inom mieste, v súvislosti so vzkriesením Lazára, sa píše, že ten, kto verí, uvidí slávu Božiu (Evanjelium podľa apoštola Jána 11, 40). V starozákonných textoch Kráľ slávy vstupuje medzi zhromaždený Boží ľud (Žalm 24). V niektorých príbehoch má Božia prítomnosť na zhromaždených prekvapivé účinky (Prvá kniha kráľov 8,11).

¹¹ Verilo sa, že v osobe Krista sa skutočne naplnia starozákonné proroctvo z Knihy proroka Izaiáša 61: „*Poslal ma biednym hlásať radostnú zvesť, zaviazat' rany tým, ktorí sú skrušeneho srdca, vyhlásiť zajatým prepustenie na slobodu, uväzneným otvorenie žalára, vyhlásiť milostivý rok Hospodinov a deň pomsty nášho Boha, potešiť všetkých smútiacich, aby som mohol dať smútiacim Sionu veniec namiesto popola, olej radosti namiesto smútočného rúcha; chválospev namiesto malomyseľnosti...*“

¹² Verilo sa, že vernosť biblickej zvesti ovplyvňuje estetickú kvalitu piesní. Len pravdivé Slovo mohlo totiž ľudí oslobodzovať, premieňať a uvoľňovať ich, aby vstúpili do prítomnosti Boha.

takt s Božím Slovom, automaticky odkrývala a znásobovala mu estetický zážitok z textu. Sieť významov vytvárala pevný, zosúladený celok, ktorý bol pre človeka obrazom bezpečia a harmónie. Pokúsim sa aspoň čiastočne rekonštruovať spôsob tohto čítania.

*Chvaltež najmocnejšieho,
chvaltež nejslavnějšího
Otce i Syna jeho,
jakž i Ducha Svátého
Boha, kterýž divy činí
mocné tudíž skrocuje
bídnyým je podmaňuje,
o, radostné dobrodiní.*¹³

Pieseň je chválospevom na Božiu Trojicu. Vyjadruje vieru v to, že keď na zem prichádza Božia prítomnosť, prejavuje sa zároveň moc Božieho kráľovstva. Podľa biblickeho podania spočíva v troch charakteristikách – v spravodlivosti, v pokoji a v radosi v Duchu Svätom.¹⁴ S atribútmi Božieho kráľovstva sa však nezhodujú pozemské mocenské vzťahy. Božia prítomnosť teda obnovuje vnútorný poriadok a súlad a atribúty Božieho kráľovstva sa začnú prejavovať aj v narušenom pozemskom svete.

V citovanom úryvku je konfrontácia pozemskej a nebeskej moci znázornená na protiklade vlády ľudí mocných a slabých (biednych). Pritom antonymum *mocný a bídny* neoznačuje len sociálnu nerovnosť, na čo sa zvyklo pri interpretáciách apelovať. Je obrazom nespravodlivého používania moci v akejkolvek podobe – na úrovni politickej, vládnej, v ekonomických súvislostiach, ale i v bežných osobných a medziludských vzťahoch.

Text skratkovito pripomína žalmy, v ktorých sa oslavuje Božia spravodlivosť, no ktoré zároveň poukazujú aj na neblahý koniec nespravodlivého človeka, stavajúceho život na nepravosti a na vlastnej sile.¹⁵ Otázku „kto má skutočne moc v rukách, respektíve koho moc je väčšia“, si človek kládol i v súvislosti s biblickým podaním v situáciách svojho každodenného života. Bola preňho existenciálne aktuálna. Napokon vždy priamo súvisela s napĺňaním skutočnej spravodlivosti.

Ľud v piesni chváli Boha pre jeho spravodlivú a divotvornú moc, ktorou dokáže vyslobodiť *bídnych* spod nadvlády utláčateľov, priniesť premenu do ich života a navrátiť im radosť Božieho kráľovstva.¹⁶

Pieseň pritom nepriamo odkazuje na viaceré miesta *Písma* venované spravodlivej moci, ktorou podľa biblickej zvesti Boh neprestajne obdarováva Boží ľud. Je pridelená tým, ktorí sú pokorného srdca. V ľudských očiach teda zvyknú vystupovať ako slabí.

¹³ Chvaltež najmocnejšieho. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 487 – 489.

¹⁴ *Kráľovstvo Božie ... je spravodlivosť, pokoj a radosť v Duchu Svätom* (List apoštola Pavla Rímskym 14, 17).

¹⁵ Kniha žalmov ale i ďalšie starozákonné knihy sú bohaté na príklady, v ktorých sa konfrontuje spravodlivosť človeka a ktoré končia potrestaním nepravosti. Pozri napr. Žalm 73.

¹⁶ Ako už bolo spomenuté, spravodlivosť, pokoj a radosť v Duchu Svätom sú prejavy Božieho kráľovstva.

Nepresadzujú vlastnú silu. Sú si vedomí svojich obmedzených možností a svoj život podriaďujú Božej autorite.¹⁷

Estetický kód tohto textu nespočíva len v uvedení si Božej spravodlivosti, ba ani v odkrytí rozsiahlej siete významových konotácií. Verilo sa, že k estetickému naplneniu dochádza v momente, keď sa človek stretne s prítomnosťou Božou. Pieseň má teda pomôcť k tomu, aby sa pre túto skúsenosť vnútorne otvoril. Jej poslanie sa splní vtedy, ak prostredníctvom nej človek osobne zatúži po Božej spravodlivosti a vnútorne sa stotožní so Slovom, ktoré mu pieseň prináša. Verilo sa totiž, že v takom okamihu dochádza k jeho vyslobodeniu a k vnútornej premene na Boží obraz. Úlohou piesní nie je teda deskripcia náboženského systému, hoci prvky učenia k nim nevyhnutne patria, pretože prostredníctvom nich človek formuluje svoju vieru a vzťah k Bohu. Piesne mali predovšetkým ľuďom umožniť navrátiť sa ku Kráse a stať sa jej súčasťou.

Verilo sa, že Božia prítomnosť prichádza k ľuďom predovšetkým v čase bohoslužieb – modlitieb a chvál alebo kázania Božieho Slova. Bohoslužby mohli mať podľa luterskej konfesie skupinový i individuálny charakter; mohli sa uskutočňovať v chráme i po domácnostiach. V cirkevných piesňach sa napokon reflektovali tieto rôzne formy bohoslužieb.

Texty piesní povzbudzovali veriacich k správne postoju a prístupu k Bohu. Boli skladané pre potreby jednotlivých bohoslužobných úkonov, k vyjadreniu osobných i kolektívnych prejavov voči Bohu. Niektoré boli zamerané na vnútornú prípravu človeka stretnúť sa s Božou prítomnosťou.

Za osobitú skupinu označujem *piesne privolávania*. Ich úlohou je koncentrovať pozornosť veriacich na osobu Boha. Vyjadrujú túžbu po stretnutí s ním, ktoré je považované za prirodzenú ľudskú potrebu. Mnohé texty pripomínajú žalmy – najmä emocionalitou a motívmi.

*O príjdiž k nám Duše Svatý
Bože mocný a pravý:
S Otcem, s Synem, tiež podstaty
a tak hodný tiež slávy:
Posväcujž a spravujž nás
nyní i v poslední čas
otevři svých darů pramen
k spasení našemu, Amen.*¹⁸

¹⁷ Vzhľadom na to, že *moc Božia* je jedným z kľúčových motívov cirkevných piesní, uvádzam niekoľko biblických citátov, ktoré sa viažu k spomínanej téme: „Som s tebou, viac ti netreba.“ odpovedal. „Moja moc sa prejaví práve v tvojej slabosti.“ A tak sa radšej budem chváliť slabosťami, aby na mne spočinula moc Kristova. (Druhý list apoštola Pavla Korintským 12, 9); A ak vás napokon niečo predsa presvedčilo, tak to nebola moja učenosť alebo výrečnosť, ale moc Božieho Ducha. A to je dobre, lebo vaša viera sa nemá zakladať na ľudskej múdrosti, ale na Božej moci. (Prvý list apoštola Pavla Korintským 2, 5); Chvála a vďaka buď Bohu. On veľkou mocou, ktorou pôsobí v nás, môže vykonať omnoho viac, ako sa odvážime prosiť, ba čo len snívať. (List apoštola Pavla Efezským 3, 20).

¹⁸ Jak čerstvých vod jelen žádá. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 199.

*Rač nás navštíviť,
príbytek v nás myí,
my v tobě a Ty v nás,
ať jsme na věčný čas
smilůj se nad námi.¹⁹*

*O náš Osvětíteli, působce, svatosti
o živý Těšiteli, sladký Duše hosti:
Ty z Otce i Syna, předivně pochodíš
a v nás (ještoť jsme hlína)
divy své provodíš.²⁰*

Estetický účinok takýchto piesní bol postavený na napätí, ktoré vznikalo z očakávania Božieho príchodu. Typické motívy opisujúce Božie vlastnosti pripomínali veriacim, aký Boh je. Autori sa s obľubou obracali na každú z osôb Trojice zvlášť, čím sa ešte umocňoval estetický účinok obrazu očakávania.

Lud privolával Pána nielen ako svojho Boha, ktorý je mocný, ale očakával ho aj ako pravého Boha. Pritom nešlo o formálne vyjadrenie viery. V cirkevných piesňach bola Božia prítomnosť opisovaná ako intímna a vzácna skúsenosť, na ktorej je postavená hĺbka vzťahu medzi človekom a Bohom. Obzvlášť pozorne sa preto reflektovalo varovanie *Písma* pred zvodmi satana. Podľa apoštola Pavla si diabol zvykne brávať na seba podobu anjela svetla, preto ho bolo treba správne rozpoznať.²¹ Kvôli tomu sa aj v piesňach kládol dôraz na budovanie viery v pravého Boha. Autori sa opierali o argumentačný materiál, udávali nespochybniteľné atribúty Božej Trojice. Ved' skutočná herézia nespočívala v názorovej nezhode. Vznikla vtedy, keď človek vstúpil do vzťahu s iným bohom, než akého mohol spoznať z *Písma*. Pozornosť prijímateľa bola preto zámerne orientovaná na Božie charakteristické vlastnosti. Verilo sa, že Boh prinášal človeku potechu, požehnanie, rozmanité dary, o ktorých hovorilo Písmo, bol Svetlom, ktoré odstraňovalo zmätok, prinášalo istotu, jasnú orientáciu, poznanie.

Piesne opisovali aj jedinečnú skúsenosť jednoty s Bohom. Verilo sa, že veriaci zažívajú jednotu s Bohom prostredníctvom Ducha Svätého. Piesne opisujú, ako vstupuje do života človeka, aby ho očistil a posvätil. Jeho zásluhou má byť Cirkev pripravovaná na to, aby mohla bez poškrvny stáť pred Kristom ako svojim nebeským ženíchom. Posvätenie je chápané aj ako zvláštna pečať, ktorú Duch Svätý kladie na srdce veriaceho, ako znamenie Božej prítomnosti a lásky, ktorá si v jeho živote urobila *príbytok*.²² Posvätenie zároveň znamenalo, že sa človek dostával do trvalej jednoty s nebeskou krásou.

Cirkevné piesne privolávajúce Boha mali často vyhradené miesto aj v liturgii. Stáli buď na začiatku bohoslužieb, alebo sa používali pri špeciálnych bohoslužobných aktoch.

¹⁹ TRANOVSKÝ, J.: Kyrie eleison, ó, Bože k nám se skloň. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 271.

²⁰ Nuž chval má duše Pána. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 485.

²¹ Druhý list apoštola Pavla Korintským 11, 14.

²² *Evangelium podľa Jána* 14, 21 – 23.

Inú skupinu predstavovali piesne, ktoré vyjadrovali reakciu na Božiu prítomnosť. Sú koncipované ako *chválospevy a vzývania*. Ich cieľom bolo chváliť a uctievať prítomného Boha, vyzdvihovať a vyvyšovať jeho vlastnosti. Estetický náboj týchto piesní spočíval najmä vo viere, že už tu na zemi je možné predstúpiť pred úžasného Boha a klaňať sa jeho kráľovskému majestátu a moci.

*Kriste Ježíši,
Králi nejvyšší,
jehož má jméno,
každé koleno
poklonou ctíti
a velebiti.
Dejž, ať my večně
ctíme Tě srděčně.*²³

Verilo sa, že chválospevmi a vzývaním sa nebeský a pozemský svet dostávajú do jednoty, veriaci sa dostáva do jednoty s nebeskými zástupmi, ktoré neprestajne uctievať a chvália Boha pred jeho trónom. Túto nadprirodzenú jednotu vyjadruje aj chválospev *Nuž chval má duše Pána*. Je ukázkou cirkevných piesní, ktoré pripodobňujú duchovný spev jednotlivca k bohoslužobnému aktu v chráme. Úlohou starozákonných kňazov bolo udržiavať v svätostánku neprestajnú bohoslužbu chválospevov. V kresťanskej Cirkvi sa táto *všeobecná* kňazská služba presunula na každého veriaceho, keďže bol podľa Písma každý kresťan Božím chrámom. Verilo sa, že Boh ho premieňa na svoj vlastný príbytok a prebýva v ňom. Spomenuté chválospevy povzbudzovali veriacich k tomu, aby naplnili kňazský rozmer svojho duchovného života. V uvedenej piesni sa stretávame s obrazmi pripomínajúcimi ustavičnú bohoslužbu pred Božím trónom z *Knihy zjavenia apoštola Jána*.

*Nuž chval má duše Pána,
což ve mně jest jméno jeho:
Pro mnohá jmění daná
slušiť pomněti na něho:
Zpráv na harfě své struny
libého zpívání.
Zapal v báni své vůni
vroucího vzývání.
Takt' nebes bydlitele
před tím Pánem
oslavujíc vesele
jeho dobrodiní.*²⁴

²³ Sláva Bohu na nebi. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 180.

²⁴ Nuž chval má duše Pána. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča 1636, s. 483 – 484.

Obľúbeným typom bohoslužieb, ktorý sa ujal v liturgii stredovekých spevov boli tzv. roráty. Ich názov pochádzal z latinského citátu, *roratae coeli Dei*, z Knihy proroka Izaiáša (45,8). Tak, ako mnohé iné stredoveké hymny, našiel svoju podobu v evanjelických spevoch aj tento hymnus. V *Cithare Sanctorum* ho pripomína pieseň *Rosu dejte, ó Nebesa*.²⁵ V evanjelickej interpretácii je chválospevom vyjadrujúcim zjednotenie starozákonného a kresťanského uctievanie Boha, v súvislosti so starozákonným Izaiášovým proroctvom o mesiášskom povolaní Krista a o príslušoch spásy pre Božiu Cirkev.

Verilo sa totiž, že Mesiáš – Kristus je nielen naplnením Božieho zákona, ale ako Veľkňaz predstavuje aj naplnenie kňazskej služby. Kristova prítomnosť v chráme i v živote človeka sa teda podľa spomínaného proroctva stáva oživujúcou rosou, ktorá preberie strápeného k životu. Tento proces je v piesni znázornený obrazom oživenia uschýnajúcich kvetov, ktoré prijali vlahu, občerstvenie z nebies, aby vykvitli do novej krásy:

*Rosu dejte, ó Nebesa
tak Otcové volali
aby Mesiáš radost nesa
prišiel k nim srdečne žádali.*

*I prišiel k mnohé žiadosti
v osobe ponižené
a svlačil dešťem spravdnosti
srdce všech věřících zomdlené.*

*Rosu dejte, ó Nebesa
i my také voláme
aby Kristus Pán pomoc nesa
prišiel k nám srdečne žádame.*

*Neboť od bíd jež neseme
na tomto bídnem světě
čím dále tým již více schneme
jako kvítí od horka v létě.*

*Rosu dejte, ó Nebesa
přid', o, Pane Ježíši
jakož si dávno, na světě jsa
slíboval své Křestianské říši.*

*Kde koli dva neb tři budou
v mém jménu shromáždění
uprostřed sebe mne dostanou
chci býti jejich občerstvení.*

²⁵ Rosu dejte, ó Nebesa. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 35 – 36.

Osobné stretnutie s Kristom v rámci bohoslužby je pripodobnené k prijímaniu rosy. Rosa má v citovanom úryvku viacero významových konotácií. Všetky súvisia s obrazom Krista. Niektoré vyjadrujú kvalitatívnu premenu vo fyzickom svete: s rosou prichádza osvieženie, prebudenie v prírode. Týmto boli veriaci povzbudzovaní, aby v podobe Krista očakávali požehnanie od otca nebies, ktoré kvalitatívne zmení ich pozemský život. Iné konotácie sa týkali nadprirodzenej duchovnej starostlivosti: rosa totiž symbolicky súvisí aj s Božou starostlivosťou o Izraelcov na púšti – Hospodin formou padajúcej rosy zosiela mannu. V tejto súvislosti je každý veriaci nabádaný, aby sa nezabudol postarať o to, čo je pre jeho život najdôležitejšie, aby vo viere denne vychádzal sýtiť sa nebeským pokrmom. Manna sa podobala na chlieb. Chlieb je zasa obrazom Božieho Slova, ktorým je Kristus sám. Podľa *Biblie* Božie Slovo nasycuje, občerstvuje, buduje, premieňa. Pieseň teda poukazovala na to, aké je pre veriacich dôležité prichádzať do prítomnosti skutočného Krista. Zároveň ilustrovala kvalitatívne zmeny, ktoré osobný kontakt s ním prináša v rovine fyzickej (ožíva príroda) i duchovnej.

Špecifickú skupinu tvoria piesne, ktoré – podľa mňa – možno označiť ako *vyznavačské*. Ich cieľom je hlásať existenciu Boha a moc jeho prítomnosti. Vlastnosti Božieho charakteru a prejavy jeho pôsobenia na zemi sa však proklamujú. Jednota sa v týchto piesňach chápe ako estetická kvalita.²⁶ Spoločné vyznanie kolektívu je súčasťou estetického zážitku.²⁷

*Věříme v jednoho Boha
Otcе všemohoucího:
Jehož Země i Obloha
dílo jestiř samého.
Nás stvořil k svému obrazu
svatě nesmrtedlnosti
a když sme přišli na skázu
zas připustil k milosti.*

²⁶ Jednota je jeden z princípov, na ktorých sa kladie v biblických textoch veľký dôraz. Veľkú pozornosť mu venujú predovšetkým novozákonné texty. V 17. kapitole Jánovho evanjelia sa Ježiš v Getsemanskej záhrade modlí za jednotu medzi tými, ktorí v Neho uverili, i za ich zjednotenie s Bohom. V listoch apoštola Pavla sa na mnohých miestach zdôrazňuje dôležitosť jednoty kresťanov v Duchu Svätom. Jednotlivé kresťanské učenia rovnako formulujú jednotné vyznanie, princípy viery, spôsobu života. Napriek tomu, že otázka jednoty je súčasne aj vieroučným problémom, Tranovského cirkevné piesne poukazujú aj na jej estetický význam.

²⁷ Človek v estetickom systéme duchovnej literatúry nie je determinovaný len svojím vzťahom k Bohu, ale aj vzťahom k ľudskému kolektívu, k prostrediu, v ktorom žije. Je súčasťou Tela Kristovho, ktoré aj ako celok spĺňa svoju funkciu v tom, že nesie slávu Božiu. V tejto súvislosti sa často poukazuje na biblický obraz zástupov pred Božím trónom, ktoré sa spoločne klaňajú Bohu ako zvrchovanému vládcovi, ako na vyjadrenie jednotnej oslavy Boha (jednoty Tela) (napr. Kniha Zjavenia apoštola Jána 5). Š. Krémery udáva, že práve toto estetické kritérium sa v Tranovského piesňach v Cithare obzvlášť zdôrazňuje. (KRČMÉRY, Š.: *Z slovenskej hymnológie I*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1936, s. 9.)

*Věříme i v Syna jeho
Krista Ježíše, stále:
Jediného a pravého
všech nás mocného Krále.
Jenž Duchem Svatým jsa počat
narodil se z Panny ctné:
O buď BOHU za ten poklad
čest a chválení věčné...²⁸*

K skupine *vyznavačských piesní* možno priradiť aj tie, v ktorých sa autori zamerali na problematiku správneho vyznania viery. K nim patria aj polemicky koncipované texty, ktoré sa vyjadrovali na margo poklony svätým. Autor nasledujúceho úryvku zámerné stanovil hranicu, po ktorú môže veriaci prísť v prejavoch úcty k svätým. S týmto prístupom sa stretáme aj pri piesňach venovaných nebeským zástupom a anjelom.

*Majíce Památku nyní
Marie čisté Panny
jaká čest jí náleží
znejme, ó lidé Boží:
Poklona s důvěrností
Modlitby, díky z vnitřnosti
jsouť Boha živého
vlastní čest samého.²⁹*

Osobitnú skupinu tvoria *piesne uctievaní*. Vyjadrovali reakciu na prítomného Boha. Vypovedali o blízkom až intímnom vzťahu k nemu. Ospevujú jeho charakter, jedinečnosť a svätosť jeho podstaty. Často sú formulované ako vyznania osobnej lásky Nevesty k Ženíchovi.

*Ježíši, jak jest přesladká
jak radostná tvá památka
nad med i všech věcí vzácnost
vážím sobě tvou přítomnost!³⁰*

Obraznosť v cirkevných piesňach pripomína neustály konflikt dvoch svetov – kráľovstva sveta a kráľovstva Božieho. Tento rozpor je vlastne motivickou osou ich obrazovej výstavby, jej typickým znakom je polarizácia. Veriaci sa ocitá uprostred tejto konfrontácie. Či už je zmietaný vonkajšími nepriateľskými tlakmi a súžením, alebo sa trápi vnútornými zápasmi, vlastnou slabosťou a bezradnosťou, pieseň je preňho „odrazovým

²⁸ Věříme v jednoho Boha. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 8 – 9.

²⁹ Majíce Památku nyní Marie. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 277.

³⁰ Ježíši, jak jest přesladká. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 537.

mostíkom do nebies“, kde nájde svoje správne ukotvenie. Vyjadrením tejto ambície je aj nasledujúca ukážka z textu známej Tranovského piesne.

*Aj, divná moudrost, dobrota,
i moc Boha nášeho,
aj, jak vznáší Pán života
člověka smrtedlného!
Vstoupil z nebe;
však nám sebe,
tělo k pokrmu dává,
krev k nápoji;
tak se pojí
s námi ta věčná sláva.³¹*

Za jeden zo spôsobov potvrdzovania Božieho slova sa považovali prejavy Božej moci. Podľa apoštola Pavla sa kráľovstvo Božie prejavuje nie v slovách, ale v Božej moci.³² Kresťanská viera nespočíva v presvedčení o Božej existencii, ale v uverení v jeho moc. Preto sa problematike moci venovala náležitá pozornosť. Podľa biblického učenia disponuje každé zo spomínaných kráľovstiev určitou charakteristickou mocou, ktorá má svoje typické vlastnosti a prejavy. Bolo dôležité, aby ich veriaci vedeli rozpoznať. Preto sa im v cirkevných piesňach venovala náležitá pozornosť.

Podľa *Písma* Boh používa rôzne typy moci. V piesňach je tiež Božia moc vykreslená v rozličných podobách. V *Písme* sa uvádza aj to, že nebeská moc môže prechádzať na veriaceho neustále. Verilo sa totiž, že prichádza v nadprirodzenom spojení ducha s Bohom. Veriaceho mali teda piesne motivovať k vnútornému postoju pokory a viery a uvoľniť ho na to, aby mohol vstúpiť do jednoty s Bohom a prijal do svojho života aj prejavy jeho moci. K tomu potreboval vieru. Jedine vierou sa mohol stotožniť s celou biblickou zvesťou a vstúpiť do reality nadprirodzeného duchovného sveta. Piesne ponúkali veriacim obraz transcendentna, vyznávaním im umožnili vyjadriť vieru v nadprirodzenú skutočnosť, a tak do nej vstúpiť.

Prosby sú najprostejším vyjadrením viery. Vychádzajú zo skutočnosti, že Boh má nielen moc zmeniť nepriaznivú situáciu človeka, ale milostivo sa k nemu skláňa, aby konal v jeho prospech. Potreby sú často formulované ako obraz určitého stavu vo fyzickom svete, ktorý zároveň vypovedá aj o duchovnej situácii:

*Odvrať sucho přílišné, Bože na výsosti,
obdař rosou nás hříšné z pouhé své milosti:
Rozpadlá země k Tobě*

³¹ TRANOVSKÝ, J.: *Aj, divná moudrost, dobrota*. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636.

³² *Niektorí spýšneli, pretože neprihádzam k vám, ale čoskoro prídem, ak Pán bude chcieť, a spoznám nie reč nadutých, ale (ich) moc; lebo kráľovstvo Božie nie je v reči, ale v moci*. Prvý list apoštola Pavla Korinským 4, 18 – 20.

*usta svá otvára,
ovšem pak deště sobě
žáda naše víra.*³³

V citovanom úryvku je nepriaznivá situácia vyvolaná suchom, ktoré by mohlo za-
príčiť neúrodu. Tento obraz môžeme dešifrovať ako prírodný úkaz vo fyzickom svete,
rovnako ako opis duchovného stavu, pri ktorom ľudia pociťujú absenciu Božej prítom-
nosti – blahodárneho dažďa, živej vody, prípadne jeho Slova, alebo sa prebojujú cez
náročné vnútorné zápasy. I v jednom i v druhom prípade by dlhodobá neprítomnosť vody
zabránila úrode – naplneniu poslania, cieľa. Ľudia teda apelujú na Boha, aby zmenil
neblahý stav.

Pieseň zámerne pripomína starozákonné texty. Aj v nich Boží ľud smelo pristupuje
k svojmu Pánovi ako k ochrancovi, s ktorým uzavrel zmluvu. V nej mu Boh zasľubuje ver-
nosť, ochranu a požehnanie, ak on dodrží svoj diel zmluvy a bude verný Bohu.³⁴ V staro-
zákonnom období si zmluvné strany často pripomínali svoje záväzky viditeľnými sym-
bolmi. Zmluva ich totiž zaväzovala, aby v prípade nebezpečenstva, súženia a iných ne-
blahých okolností prišli partnerovi na pomoc; v prípade nutnosti ho dokonca museli
vykúpiť z dlhu. Obraz zeme ako otvorených úst je v piesni mocným apelom, ktorým si
človek dovoľí argumentovať Bohu a presvedčať ho, že je nutné „zmluvne“ zasiahnuť.
Zmluva partnerských strán však hovorila aj o možnostiach jej porušenia a o vyplývajú-
cich následkoch. V prípade Božieho ľudu bol porušením zmluvy hriech. Následkom bol
presný opak jej výhod – teda nepožehnanie, dokonca až smrť.³⁵ Veriaci ľud však v cito-
vanej piesni naznačuje, že podmienky zmluvy s Bohom porušené boli. Dôvodom jeho
neuveriteľnej odvahy pristúpiť pred Boha za takýchto okolností je viera v Božiu milosť.
Slová *milosť* a *víra* sa nachádzajú v texte v zdôraznenej rýmovej pozícii.

V kresťanskom vyznaní milosť a viera boli pre veriaceho kľúčom k osobnému zmluv-
nému vzťahu s Bohom. Lutherská teológia znovu objavila a napokon aj zdôrazňovala ich
význam v duchovnom živote. Milosť sa pritom spájala s vnútornou pokorou človeka,
ktorý sa neusiluje získať Božiu priazeň vlastnými prostriedkami. Viera bola kľúčom k od-
krývaniu duchovného rozmeru života. Obidva pojmy vyjadrovali dôvod, pre ktorý sa člo-
vek odvážil predstúpiť pred Pána s naliehavou žiadosťou aj napriek tomu, že sám svoje
záväzky voči Bohu nesplnil.

³³ Odvrať sucho prílišné. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 460.

³⁴ *Hospodin tvoj Boh, obreže tvoje srdce i srdce tvojho potomstva, aby si miloval Hospodina, svojho Boha, celým svojím srdcom a celou svojou dušou, aby si bol živý. Potom Hospodin, tvoj Boh, položí všetky tieto kľatby na tvojich nepriateľov a na nepravíkov, ktorí ťa budú prenasledovať. A ty budeš znovu poslúchať hlas Hospodinov a budeš plniť všetky jeho prikazy, ktoré ti dnes dávam. Hospodin, tvoj Boh, ťa nadbytkom požehná pri každom diele tvojich rúk, pri plode tvojho dobytku a pri plodinách tvojej pôdy tebe k dobru, lebo Hospodin sa znova bude radovať z teba tebe k dobru, ako sa radoval z tvojich otcov, keď budeš poslúchať slovo Hospodina, svojho Boha, a zachovávať jeho prikazy a jeho ustanovenia, zaznamenané v tejto knihe zákona, keď sa vrátiš k Hospodinovi, svojmu Bohu, celým srdcom a celou dušou.* (Piata kniha Mojžišova 30, 6 – 10)

³⁵ *Ale ak sa ti srdce odvráti a nebudeš počúvať, dáš sa zviest, budeš sa klaňať iným bohom a budeš im slúžiť, oznamujem vám dnes, že určite zahyniete ...* (Piata kniha Mojžišova 30, 17 – 18)

S otázkou zmluvy človeka a Boha je spätá aj ďalšia podoba Božej moci – tzv. vykupiteľská moc. V *Písme* je označovaná aj ako moc kríža. V cirkevných piesňach sa často pripomína, pretože súvisí so samotnou podstatou kresťanského učenia, s poslanstvom o vykúpení človeka. Podľa evanjelia, vďaka Kristovej vykupiteľskej obeti, môže človek nadobudnúť vierou, skrze Božiu milosť, vyslobodenie z pozemskej porušnosti a časnosti a získať novú vnútornú podstatu.³⁶ Stáva sa kresťanom, a do jeho života vstúpi Kristus. Otvára sa mu tak bezprostredný osobný prístup k Bohu, ktorý v starozákonných dobách nebol možný. Vykupiteľská moc *nového človeka* neustále sprevádza a ochraňuje, podieľa sa na jeho ďalšej premene a umožňuje mu úspešne prejsť každým životným okamihom. Vláda nad démonským duchovným svetom, panuje aj nad smrťou a každým zlom.

*Nechť se tedy nepřátelé,
diábel i svět puntují,
mámet' vždy Emmanuele,
co na něm vytrucují.
Ten Bůh s námi,
kdo proti nám ostojí:
Duše věrná,
buď' dověrná,
jsi v nebeském pokoji.*³⁷

Autor piesni sa odvoláva na žalmy a na proroctvá starozákonného proroka Izaiáša. Emmanuel je totiž jedno z Kristových mien a znamená *Boh je s nami*. Verilo sa, že on sám je naplnením Božej zmluvy. Svojou obeťou zaplatil za následky jej porušovania zo strany človeka. Vďaka tomu sa ľudia opäť mohli dostať do Božej prítomnosti. *Moc kríža* sa bezprostredne dotýkala vnútorného prežívania veriacich. Verilo sa, že bezprostredný kontakt kresťana so svojim Bohom, ktorý zažíva prostredníctvom vykupiteľskej moci Krista, prináša duši nadprirodzený pokoj, človek sa prestáva báť súženia a zla.

*Požádejme Ducha Svatého
za dar víry z srdce pravého:*

³⁶ *Podobný nám jest docela
v lidském přirození,
kromě že v hříšnostech těla
nám padlým lidem podobný není.*

*Aby nás lidí ohavné
Pro hříšnost podstaty
Učinil milé a slavné
Otcí i sobě ve všem jest svatý.*

TRANOVSKÝ, J.: Dítě se nám narodilo. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 65 – 67.

³⁷ TRANOVSKÝ, J.: Aj divná moudrost, dobrota i moc Boha našeho. In: *Cithara Sanctorum*. Levoča, 1636, s. 275 – 277.

*At' ráčí nás mocně v smrti hájiti
skrže ní máme odsud odjíti:
Smilůj se Pane.*

*O, světlo vzáctné osvětiž nás
a samého Krista znát' uč nás:
Abychom trvali při něm statečně
neb On sám přivedl nás k vlasti věčné
Smilůj se Pane.*

S vykupiteľskou mocou Krista sa v piesňach spája široká škála motívov. Autori ich väčšinou zoskupujú vo významových opozitách, ktoré názorne ilustrujú protiklad spásy a zatratenia človeka. Kontrast svetla a tmy patrí pritom k základným symbolom a reprezentuje nezmieriteľný protiklad medzi temnotou zla a Božím svetlom – Kristom. K atribútom tmy patrí zmätok, klam, nenávisť, násilie, strach, smrť. Svetlo má moc zaháňať temnotu, ustanovuje poriadok, prináša pravdu, lásku, bezpečie, pokoj a život.

Pokračovanie štúdie bude uverejnené v nasledujúcom čísle Slovenskej literatúry.